

การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

วาณิช ฟ้าชัยภูมิ^{1*}

Received: July 4, 2026 Revised: August 31, 2026 Accepted: August 31, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์ เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และปัจจัยที่ส่งผลการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) สำหรับงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ และ (2) เพื่อพัฒนาและเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟู ส่งเสริม และประยุกต์ใช้ศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) สำหรับงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา เลือกแบบเจาะจงประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้านและศิลปินพื้นบ้านด้านกลองยาว, บุคลากรงานศิลปวัฒนธรรม, ผู้บริหาร และนักศึกษาสมาชิกวงกลองยาว “ศิลป์สระหงส์” เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตการณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

1) สภาพปัจจุบันและปัญหา วงกลองยาว “ศิลป์สระหงส์” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ มีความพร้อมด้านครุภัณฑ์ เครื่องดนตรีและระบบเสียงที่ทันสมัยจากการสนับสนุนของผู้บริหาร และได้รับการถ่ายทอดกระบวนการตี และการแสดงจากปราชญ์ชาวบ้านอย่างเป็นรูปธรรม ทว่า ปัญหาสำคัญคือ ขาดแคลนระบบการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดส่วนใหญ่ยังเน้นแบบมุขปาฐะ (การจำตัวต่อตัว) และโครงสร้างของหน่วยงานเพิ่งเปลี่ยนผ่านเป็น “งานศิลปวัฒนธรรม” ภายใต้งานกลาง สำนักงานอธิการบดี จึงยังขาดคู่มือมาตรฐานการปฏิบัติงาน (Routine to Research : R2R) ที่เป็นระบบในการสืบสานและบริการวิชาการแก่ชุมชน

2) แนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริม ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาออกมาเป็นระบบงาน R2R 4 ด้านหลัก คือ (1) ด้านการจัดการองค์ความรู้ดั้งเดิม บันทึกทำนอง ลายกลอง และวิธีตีเครื่องดนตรีอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ (2) ด้านการบูรณาการและการถ่ายทอด นำผลวิจัยไปพัฒนาเป็นแบบฝึกทักษะและจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ (3) ด้านการพัฒนาสู่รูปแบบประยุกต์ร่วมสมัย ส่งเสริมการดัดแปลงและสร้างสรรค์ผสมผสานเครื่องดนตรีสากลและการแสดงที่ดึงดูดใจคนรุ่นใหม่ และ (4) ด้านการบริการวิชาการและการสร้างเครือข่ายชุมชน ผลักดัน วงกลองยาวออกแสดงในงานเทศกาลระดับต่าง ๆ ร่วมกับชุมชนเพื่อขับเคลื่อนวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่นโยบาย Soft Power และสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : กลองยาวอีสาน, การฟื้นฟูและส่งเสริม, งานศิลปวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, วิจัยสถาบัน (R2R)

¹ งานศิลปวัฒนธรรม กองกลาง สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: fachayphumiw@gmail.com

A Study on Guidelines for the Restoration and Promotion of Isan Folk Musical Art and Culture (Klong Yao) by the Culture and Arts Section, Chaiyaphum Rajabhat University

Vanich Fachaiyaphum¹

ABSTRACT

This qualitative and action research aimed to (1) study the current state, problems, and factors affecting the existence of Isan folk music (long drum: Klong Yao) for arts and culture at Chaiyaphum Rajabhat University, and (2) develop and suggest guidelines for the restoration, promotion, and application of Isan folk music (long drum) for arts and culture at Chaiyaphum Rajabhat University. The target sample was selected purposively, comprising local scholars, folk artists in long drum, arts and culture personnel, administrators, and students in the "Silpa Sahong" long drum band. The research instruments included in-depth interviews and observation forms. Data were analyzed using content analysis and presented via descriptive analysis.

The research findings were as follows:

1) Current State and Problems: The "Silpa Sahong" long drum band of Chaiyaphum Rajabhat University is well-equipped with modern musical instruments and sound systems due to administrative support, receiving tangible transmission of drumming and performance processes from local scholars. However, the main problem is the lack of a systematic knowledge storage process in written form, as most knowledge transmission still relies on oral tradition (one-on-one learning). Additionally, the organizational structure transition of the "Arts and Culture" unit under the Office of the President has led to a lack of a systematic standard operating procedure manual (Routine to Research: R2R) for operations and academic service.

2) Guidelines for Restoration and Promotion: The researchers synthesized development guidelines into an R2R framework covering four key areas: (1) Traditional knowledge management, including the recording of melodies, drum patterns, and scientific instrument maintenance; (2) Integration and knowledge transfer through practical skill training models and workshops; (3) Development of contemporary applied forms, promoting adaptation and combination of international instruments and performances attractive to younger generations; and (4) Academic services and community networking, driving the long drum ensemble to perform at festivals alongside the community to advance local culture toward Soft Power and sustainable economic value.

Keywords: Isaan long drum, restoration and promotion, arts and culture, Chaiyaphum Rajabhat University, Routine to Research (R2R)

¹ Culture and Arts Section, Chaiyaphum Rajabhat University email: fachayphumiw@gmail.com

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หล่อหลอมและสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของคนในแต่ละภูมิภาค (สุกรี เจริญสุข, 2538) สำหรับภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ดนตรีพื้นบ้านอีสานถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น มีความสนุกสนานเร้าใจ และมีความผูกพันกับฮีตสิบสองครองสิบสี่หรือประเพณีประจำเดือนของชาวอีสานอย่างแนบแน่น (ชุมเดช เดชพิมล, 2531; ไพบุลย์ ตรีเดช, 2532) หนึ่งในเครื่องดนตรีและศิลปะการแสดงที่ได้รับความนิยมและเป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งความบันเทิงในงานประเพณีต่าง ๆ คือ "กลองยาวอีสาน" หรือที่เรียกในท้องถิ่นว่า กลองหาง กลองตบ หรือกลองกันโน้ล่ง

กลองยาวอีสานมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำขบวนแห่ในพิธีกรรมและงานบุญประเพณีสำคัญ เช่น บุญบั้งไฟ ประเพณีแห่เทียนพรรษา งานแห่กรฐิน และงานแห่นาค (อร่ามจิต ชินช่วง, 2531; นพรัตน์ บัวพัฒน์, 2542) ขบวนกลองยาวไม่เพียงสร้างความครึกครื้นและสุนทรีภาพให้แก่ผู้ร่วมงานเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมประสานความสามัคคีของคนในชุมชน (รัฐจวน อิศรานุวัฒน์, 2542) และเป็นแหล่งเรียนรู้เคลื่อนที่ในการหล่อหลอมและเพาะพันธุ์บุคลากรดนตรีพื้นบ้านรุ่นใหม่ให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ ศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสานรวมถึงกลองยาวกำลังเผชิญกับวิกฤตและความเสี่ยงต่อการสูญหาย บทบาทของวงกลองยาวในการเป็นสื่อบันเทิงหลักของชุมชนลดลงอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากกระแสความนิยมของเทคโนโลยีความบันเทิงสมัยใหม่ รถแห่ดนตรีสด และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่หันไปให้ความสนใจกับดนตรีสากลร่วมสมัย (คมกริช การินทร์, 2562) ส่งผลให้ขาดแคลนผู้สืบทอดที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง ยิ่งไปกว่านั้น ปราชญ์ชาวบ้านและครูภูมิปัญญาที่มีความรู้เชิงลึกเกี่ยวกับกลองยาว ทำรำ และกรรมวิธีการสร้างเครื่องดนตรีดั้งเดิมเริ่มมีอายุมากขึ้นและทยอยเสียชีวิตลง (สยาม จวงประโคน และ วิริยุทธ สีคุณหลิว, 2563) หากไม่มีการจัดระบบ บันทึกลง และรวบรวมองค์ความรู้เหล่านี้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ มรดกทางภูมิปัญญาอันล้ำค่านี้คงต้องสูญหายไปไม่ช้า

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ในฐานะสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มีพันธกิจหลักประการหนึ่งที่สำคัญคือ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ (สุรพล สีระสา และคณะ, 2564) ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2567 มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ โดยดำริของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.सानนท์ ด้านภักดี อธิการบดี จึงได้จัดตั้งวงกลองยาว “ศิลป์สระสูง” ขึ้นภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานภายใน เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสาน และจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสานให้นักศึกษาและประชาชนทั่วไป

ทว่า ในทางปฏิบัติ หน่วยงานที่รับผิดชอบซึ่งเพิ่งปรับเปลี่ยนโครงสร้างสู่ "งานศิลปวัฒนธรรม" ภายใต้กองกลางสำนักงานอธิการบดี ยังคงประสบปัญหาสำคัญด้านการบริหารจัดการ เนื่องจากยังขาดระบบการจัดเก็บองค์ความรู้ดั้งเดิมที่เป็นลายลักษณ์อักษร การสืบทอดและการฝึกซ้อมยังคงพึ่งพาวิธีมุขปาฐะ (การจดจำตัวต่อตัว) ซึ่งมีความเสี่ยงต่อความคลาดเคลื่อน อีกทั้งยังขาดคู่มือมาตรฐานการปฏิบัติงาน และแนวทางเชิงกลยุทธ์ที่ชัดเจนในการเชื่อมโยงการฝึกซ้อมของวงกลองยาวเข้ากับการบริการวิชาการแก่ชุมชน และการผลักดันสู่คุณค่าทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Soft Power) ตามนโยบายของประเทศ (รักบรรชา พิมพ์จันทร์, 2565)

จากสภาพปัญหา และความจำเป็นดังกล่าว ผู้วิจัยในฐานะผู้ปฏิบัติงานประจำในงานศิลปวัฒนธรรม จึงได้จัดทำโครงการวิจัยสถาบันเพื่อพัฒนางานประจำสู่งานวิจัย (Routine to Research: R2R) เรื่อง “การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ” เพื่อรวบรวมองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ศึกษาสภาพปัญหาที่เป็นจริง และจัดทำข้อเสนอแนะรวมถึงคู่มือแนวทางปฏิบัติงานที่เป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้งานศิลปวัฒนธรรมสามารถดำเนินงานสืบสาน ฟื้นฟู และส่งเสริมกลองยาวอีสานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มั่นคง และยั่งยืนสืบไป

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) สำหรับงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟู ส่งเสริม และประยุกต์ใช้ศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) สำหรับงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

1.3 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา : ศึกษาเฉพาะ "กลองยาวอีสาน" ในด้านเทคนิคการบรรเลง องค์ประกอบเครื่องดนตรี บทบาทในพิธีกรรม รวบรวมองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน และสังเคราะห์เป็นแนวทางปฏิบัติ (R2R) ในมหาวิทยาลัย ฯ

ขอบเขตด้านประชากร (กลุ่มตัวอย่าง) : แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มหลัก ได้แก่

- 1) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านและศิลปินพื้นบ้านด้านกลองยาวที่มีประสบการณ์ไม่ต่ำกว่า 10 ปี
- 2) กลุ่มบุคลากรงานศิลปวัฒนธรรมและผู้ปฏิบัติงานที่ดูแลกลองยาว “ศิลป์สระหงส์”
- 3) ผู้บริหารระดับสูงที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและสนับสนุนทรัพยากร
- 4) กลุ่มผู้สืบทอด ได้แก่ นักศึกษาที่เป็นสมาชิกหลักของวงกลองยาวมหาวิทยาลัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ : พื้นที่จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดมหาสารคาม (แหล่งที่อยู่ของปราชญ์) รวมถึงพื้นที่ภายในและรอบมหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ขอบเขตด้านระยะเวลา : วันที่ 1 ตุลาคม 2568 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2569 (รวม 1 ปี)

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบัน ปัญหา และปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของกลองยาวอีสานในงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
2. ได้แนวทางการฟื้นฟู ส่งเสริม และประยุกต์ใช้ศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ไปปฏิบัติงานจริงเพื่อการพัฒนาและบริการวิชาการแก่ท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้รวบรวม แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจัดหมวดหมู่ตามกลุ่มประเด็นเนื้อหา และระบุชื่อชื่อ งานวิจัยและผู้แต่งกำกับไว้ด้านหน้า ดังนี้

1. กลุ่มงานวิจัยด้านบริบท วัฒนธรรม และวิวัฒนาการดนตรีพื้นบ้านอีสาน

ชุมเดช เดชพิมพ์ (2531) ได้ศึกษาเอกสารวิชาการเรื่อง ดนตรีพื้นบ้านอีสาน ระบุว่า ดนตรีพื้นบ้านอีสานสะท้อนสภาพภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียม และเอกลักษณ์ท้องถิ่น โดยถ่ายทอดผ่านการจำ (มุขปาฐะ) เป็นหลัก ทำนองเพลง (ลาย) แบ่งเป็นลายสนุกสนานเร้าใจ (สุดสะแนน, ลำเพลิน) และลายโยกหา (แม่ฮ้างกล่อมลูก) ไพบุลย์ ตรีเดช (2532) ได้เสนอในเอกสารวิชาการเรื่อง ดนตรีพื้นบ้านอีสาน โดยแบ่งกลุ่มวัฒนธรรมดนตรีอีสานออกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือ กลุ่มโคราช กลุ่มกันทรังษ์ และกลุ่มหมอลำ ซึ่งกลุ่มหมอลำเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่มีพิณ แคน โปงลาง และกลองหางเป็นแกนหลัก ปิยพันธ์ แสนทวีสุข (2546) ได้ทำรายงานผลการวิจัยเรื่อง ดนตรีพื้นบ้านอีสานและแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี พบว่า วิวัฒนาการเริ่มจากการเลียนเสียงธรรมชาติพัฒนาสู่เครื่องดนตรีประกอบวง และพบช่างทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน 32 คน กระจายใน 6 จังหวัดลุ่มน้ำชี สยาม จวงประโคน และ วิริยธร สีคุณหลัว (2563) ได้ทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง แนวทางการทำกลองยาวพื้นบ้านอีสานด้วยเทคนิคการประสานไม้เพื่อทดแทนการใช้ไม้ท่อน พบว่า การใช้เทคนิค Laminated Wood ช่วยแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ท่อนดั้งเดิมได้โดยยังคงคุณภาพเสียงตามหลักกลศาสตร์

2. กลุ่มงานวิจัยด้านความเชื่อ พิธีกรรม และความสัมพันธ์กับฮีตสิบสอง

จเด็จ อาคนะ (2534) ได้ทำรายงานผลการวิจัยเรื่อง กลองสิ่งที่เข้าร่วมแข่งขันในงานบุญพระเวส ชี้ให้เห็นว่า การทำเครื่องดนตรีต้องแต่งขึ้นห้าบูชาเทวดาและเลือกไม้ที่ไม่มีตำหนิเพื่อความเป็นสิริมงคล อร่ามจิต ชินช่วง (2531) ได้ศึกษา

เรื่องดนตรีที่ใช้ประกอบขบวนแห่การแข่งบั้งไฟ พบว่า กลองยาวและดนตรีพื้นบ้านแนบแน่นกับวิถีชีวิต โดยเฉพาะบุญบั้งไฟ เพื่อขอฝนจากพญาแถน นพรัตน์ บัวพัฒน์ (2542) ได้ศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง กลองยาวกับประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านยาง กู่ อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า นิยมบรรเลงกลองยาวในประเพณี 7 เดือนเพื่อบวงสรวงและรื่นเริง ส่วนอีก 5 เดือนทางศาสนาจะไม่มีการบรรเลง รัญจวน อิศรานวัฒน์ (2542) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง กลองยาวของชาวอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า กลองยาวมีส่วนร่วมในงานประเพณีถึง 9 เดือน ช่วยสร้างความบันเทิง ความสามัคคี และรายได้เสริม

3. กลุ่มงานวิจัยด้านประเภทเครื่องดนตรี พัฒนาการวงกลองยาว และการประสมวง

สันทนา ทิพวงศา (2535) ทำงานวิจัยเรื่อง เครื่องดนตรีในวัฒนธรรมอีสาน และ ชัยวัฒน์ แก้วกุล (2563) ได้ศึกษาการสื่อสารเรื่องการวิเคราะห์องค์ประกอบการแสดงกลองยาวในบริบทสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า เครื่องดนตรีประกอบขบวนแห่ได้แก่ กลองยาวอีสาน, กลองต๋ม, รำมะนา, ซ้อง, โหม่ง, พังฮาด, ฉิ่ง, ฉาบ, และกั๊บแก๊บ สมบัติ ทับทิมทอง (2544) ได้ทำรายงานวิจัยเรื่อง สภาพการดำรงอยู่ของคณะกลองยาวอำเภอบัวปทุม จังหวัดมหาสารคาม วิเคราะห์พัฒนาการวงกลองยาวว่าย้ายจากยุคดั้งเดิม (เครื่องประกอบจังหวะ ไม่แต่งกายตายตัว) มาสู่ยุคประยุกต์/สร้างสรรค์ใหม่ (ผสมดนตรีสากล กีตาร์ เบส คีย์บอร์ด พิณ มีขบวนฟ้อนรำ เพื่อการค้า) ธัญลักษณ์ มูลสุวรรณ (2555) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง พัฒนาการของฟ้อนกลองยาวอำเภอบัวปทุม จังหวัดมหาสารคาม ระบุว่า บริบทสถาบันทางสังคมทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทำรำและจังหวะกลองเพื่อรับงานจ้าง

4. กลุ่มงานวิจัยด้านการอนุรักษ์ พื้นฟู การจัดการ และ Soft Power

กรรณิการ์ ประทุมชาติ (2555) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง กลองยาว การอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้านจังหวัดร้อยเอ็ด, ชื่นจิตต์ ปานามพิทักษ์ และคณะ (2561) วิจัยเรื่อง การพัฒนางานออนซอนกลองยาวชาววาปี ของดีพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม และ วรณภา คำมุงคุณ และ เจษฎา ทองสุข (2565) วิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์กลองยาวอีสาน บ้านจุมจัง... สรุปตรงกันว่า การอนุรักษ์ต้องใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา (R&D) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สินค้าที่ระลึก และเวิร์กช็อปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (Value Creation) คมกริช การินทร์ (2562) ทำงานวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการแสดงวงกลองยาวในจังหวัดมหาสารคาม, จักรี อบมา (2560) วิจัยเรื่อง กระบวนการสร้างสรรค์ดนตรีพื้นบ้าน, สุรพล สีระสา และคณะ (2564) วิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการแสดงวงดนตรีพื้นบ้านในสถาบันอุดมศึกษา และ รักบรรชา พิมพ์จันทร์ (2565) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง แนวทางการพัฒนารูปแบบการแสดงวงกลองยาวศิลปอีสาน พบว่า สถาบันอุดมศึกษาต้องใช้การบริหารเชิงกลยุทธ์ (SWOT Analysis) สร้างแบรนด์ ปรับการจัดแสงเสียง และทำร่วมสมัยเพื่อยกระดับเป็น Soft Power ศราวุธ โชติจารี (2561) วิจัยเรื่อง การอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษาวัดพรหมคุณาราม... สหรัฐอเมริกา ชี้ว่า ดนตรีพื้นบ้านถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการทูตวัฒนธรรมและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนพลัดถิ่น

5. กลุ่มงานวิจัยด้านการพัฒนานวัตกรรมและสื่อวัฒนธรรมการเรียนรู้

อรทัย โพธิ์มนต์ (2547) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนาแผนบูรณาการเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษาเรื่องกลองยาวบ้านหนู... พบว่า การนำเรื่องกลองยาวมาทำแผนบูรณาการภาษาไทย ป.2 ช่วยเพิ่มผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ กนกวรรณ จันทร์ทอง (2563) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประกอบแบบฝึกทักษะ เรื่องการบรรเลวงกลองยาวอีสานของนักเรียนชั้น ม.3 พบว่า แบบฝึกทักษะที่จัดลำดับตามทฤษฎี Experiential Learning ทำให้การเรียนรู้ปฏิบัติมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

6. บริบทวงกลองยาว “ศิลปสระหงส์” มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2567 โดยดำริของ ผศ.ดร.सानนท์ ด้านภักดี อธิการบดี ได้รับงบประมาณจัดซื้อครุภัณฑ์ 337,600 บาท มีปราชญ์ชาวบ้าน คือ นางนิตดา กิจจินดาโอภาส และนายพิบูลย์ จันทอดสา (พ่อใหญ่ฮุน) เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ วมผลงานแสดงในงานกฐินสามัคคี งานเจ้าพ่อพญาแล และเป็นตัวแทนแสดงในงานศิลปวัฒนธรรมอุดมศึกษา ครั้งที่ 23 และ 24

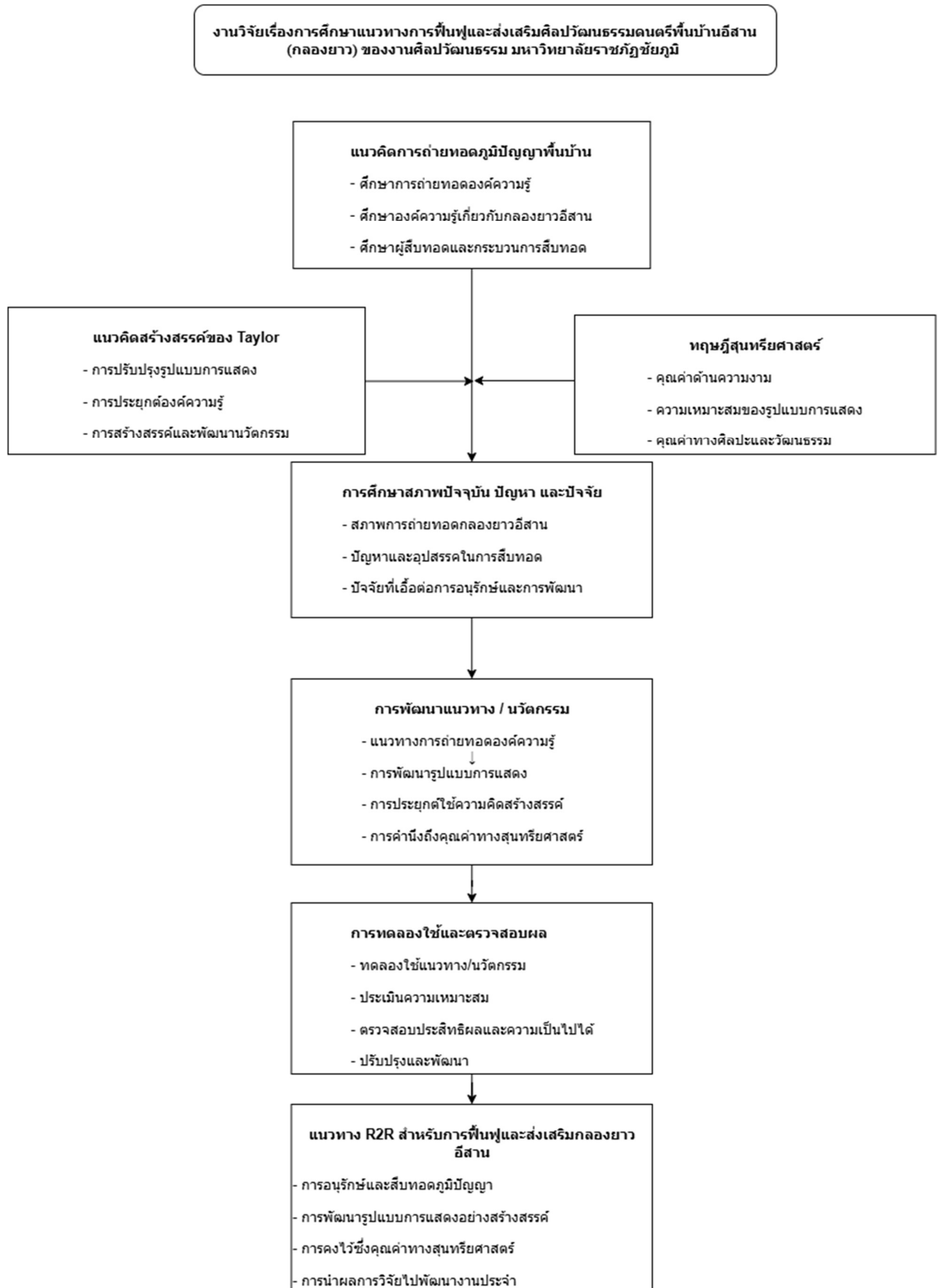
7. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

7.1 แนวคิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน: กระบวนการเรียนรู้ตัวต่อตัว ท่องจำ อธิบาย และสาธิต

7.2 แนวความคิดสร้างสรรค์และทฤษฎีของเทย์เลอร์ (Taylor): การปรับปรุงดัดแปลงผลงานเดิม ไม่ให้ยึดติดกับกรอบเดิม

7.3 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics): การรับรู้คุณค่าความงามและความสุขทางจิตใจผ่านประสาทสัมผัส

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: นายวาณิช ฟ้าชัยภูมิ, ผู้วิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

จากวัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัยเรื่อง "การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ" สามารถสรุปแนวทางและ วิธีดำเนินการวิจัย ออกเป็นขั้นตอนตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการได้ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามเกณฑ์ความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ การถ่ายทอดการบริหารจัดการ และการปฏิบัติจริงของวงกลองยาว “ศิลป์สระหงส์” แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) ประชาชนชาวบ้านและศิลปินพื้นบ้านด้านกลองยาวอีสาน มีประสบการณ์ด้านการบรรเลง การสร้างเครื่องดนตรี หรือการถ่ายทอดไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 3 คน (2) บุคลากรงานศิลปวัฒนธรรม/ผู้ปฏิบัติงานที่รับผิดชอบวงกลองยาว จำนวน 1 คน (3) ผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการสนับสนุนทรัพยากร จำนวน 1 คน และ (4) นักศึกษาสมาชิกวงกลองยาว “ศิลป์สระหงส์” ที่เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 2 ปี จำนวน 5 คน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 10 คน ทั้งนี้ ผู้วิจัยควรระบุจำนวนผู้ให้ข้อมูลในแต่ละวิธีเก็บข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ให้ตรงกับข้อมูลจริง

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งสภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางแก้ไข เครื่องมือหลักที่ใช้ประกอบด้วย

1.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้ศึกษาประสบการณ์ สภาพปัจจุบัน ปัญหา ปัจจัย และข้อเสนอแนะแนวทางฟื้นฟูจากประชาชน ศิลปิน ผู้ปฏิบัติงาน และผู้บริหาร

1.2 แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้ระดมและตรวจสอบความเห็นของบุคลากรและนักศึกษาต่อร่างแนวทางและนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้น

1.3 แบบบันทึกการสังเกตการณ์ (Observation Form) ใช้บันทึกการซ้อม การสาธิต การทดลองใช้แนวทาง และผลที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติ

2. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการและ R2R

การวิจัยดำเนินการระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2568 ถึง 30 กันยายน 2569 โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการในลักษณะ R2R เพื่อพัฒนางานประจำด้านศิลปวัฒนธรรมให้เกิดแนวปฏิบัติที่ใช้ได้จริง กระบวนการดำเนินงานประกอบด้วยวงจร 4 ขั้น ได้แก่ วางแผน (Plan) ปฏิบัติ (Act) สังเกตผล (Observe) และสะท้อนผล (Reflect)

2.1 ระยะที่ 1 วางแผน (Plan): ศึกษาเอกสารและข้อมูลทุติยภูมิ สืบหาสภาพปัจจุบันและปัญหา สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และสังเคราะห์ประเด็นปัญหา/ความต้องการจากงานประจำ

2.2 ระยะที่ 2 ปฏิบัติและสังเกตผล (Act and Observe): นำประเด็นที่ได้มาร่วมออกแบบแนวทางและนวัตกรรมทดลองใช้ในการฝึกซ้อมหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง บันทึกขั้นตอน เงื่อนไข ปัญหา และผลที่เกิดขึ้น โดยระบุจำนวนครั้ง ระยะเวลา ผู้เข้าร่วม และหลักฐานผลการทดลองตามข้อมูลจริง

2.3 ระยะที่ 3 สะท้อนผลและตรวจสอบแนวทาง (Reflect and Validate): นำผลการทดลองและข้อค้นพบเข้าสู่การสนทนากลุ่มและการตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ/ผู้บริหาร/ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน [ระบุจำนวนจริง] คน เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ความชัดเจน และความเป็นประโยชน์ ก่อนปรับปรุงเป็นแนวทางหรือคู่มือ R2R ฉบับสมบูรณ์

3. การวิเคราะห์และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

3.1 วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยถอดข้อมูล จัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างตีความตามวัตถุประสงค์ และสังเคราะห์เป็นประเด็นปัญหา แนวทาง และองค์ประกอบของนวัตกรรม ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า (Data Triangulation) ระหว่างแหล่งข้อมูล วิธีการเก็บข้อมูล และช่วงเวลา รวมทั้งนำร่างแนวทางกลับไปให้ผู้เกี่ยวข้องตรวจสอบความสอดคล้องกับบริบทจริง (member checking/peer review ตามวิธีที่ดำเนินการจริง)

4. ผลผลิตจากกระบวนการ R2R

4.1 ผลจากกระบวนการวิจัยมุ่งให้เกิดแนวปฏิบัติหรือคู่มือการฟื้นฟูและส่งเสริมกลองยาวอีสานที่พัฒนาจากปัญหางานประจำ ผ่านการเก็บข้อมูล การร่วมออกแบบ การทดลองใช้ การสังเกตผล การสะท้อนผล และการตรวจสอบความเหมาะสมคู่มือ/แนวปฏิบัติดังกล่าวควรระบอบองค์ประกอบ ขั้นตอน ผู้รับผิดชอบ ทรัพยากร เงื่อนไขการใช้ และหลักฐานการทดลองใช้ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ซ้ำและตรวจสอบได้

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหา และปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของกลองยาวอีสาน

1.1 มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านผู้ควบคุมคณะกลองยาว (นางนิตา กิจจินดาโอภาส, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มีนาคม 2569) : ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า บริบทของกลองยาวอีสานในปัจจุบันเกิดการปรับเปลี่ยนบทบาททางสังคมจากการบรรเลงในงานประเพณีดั้งเดิมไปสู่การแสดงเชิงสร้างสรรค์บนเวทีเพื่อตอบโจทย์เศรษฐกิจสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม ปัญหาการสูญหายขององค์ความรู้ดั้งเดิมถือเป็นวิกฤตสำคัญ เนื่องจากขาดการบันทึกที่เป็นระบบวิทยาศาสตร์ ประกอบกับปัญหาการขาดแคลนวัสดุดั้งเดิมและเยาวชนรุ่นใหม่ลดความสนใจ ดังข้อความ ที่ว่า : “ปัจจุบันกลองยาวอีสานยังคงบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมและงานประเพณีท้องถิ่น... แต่วงกลองยาวในปัจจุบันต้องปรับตัวให้มีการแสดงเชิงสร้างสรรค์บนเวทีมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในงานจ้างหรืองานท่องเที่ยว... ปัญหาที่น่ากังวลที่สุดคือ ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เชิงลึกด้าน 'สูตรดั้งเดิม' กำลังมีอายุมากขึ้นและมีจำนวนน้อยลง ข้อมูลเกี่ยวกับจังหวะ ทำรำ และเทคนิคเฉพาะถิ่นมักไม่ได้ถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นระบบวิทยาศาสตร์... เยาวชนรุ่นใหม่เริ่มให้ความสนใจดนตรีสมัยใหม่มากขึ้น ทำให้ผู้สืบทอดที่มีความเข้าใจลึกซึ้งในรากเหง้ามีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด”

1.2 มุมมองของปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำเครื่องดนตรีและการสืบทอด (นายพิบูลย์ จันทอดสา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มีนาคม 2569) ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า การเข้ามาของกระแสความบันเทิงสมัยใหม่ เช่น "รตแห่" ได้เข้ามาแย่งพื้นที่ทางสังคมของกลองยาวโดยตรง ขณะเดียวกันกระบวนการผลิตเครื่องดนตรีดั้งเดิมกำลังเผชิญวิกฤตขาดแคลนวัสดุธรรมชาติ (ไม้ขนุนและหนังวัวแท้) การคงอยู่ของกลองยาวจึงต้องพึ่งพาสถาบันการศึกษาในการช่วยบันทึกจัดเก็บด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังข้อความที่ว่า : “สมัยก่อนกลองยาวคือใจกลางของงานบุญ... แต่เดี๋ยวนี้คนหันไปจ้าง 'รตแห่' มากขึ้นเพราะมันดังและสนุกแบบสมัยใหม่ กลองยาวแบบเราเลยต้องปรับตัว... เรื่องเด็กน้อยที่จะมาสืบทอดนี้ละสำคัญที่สุด... เครื่องดนตรี กลองที่ดีต้องใช้หนังวัวแท้และไม้ขนุนเก่า ซึ่งตอนนี้หาคนทำและหาไม่ได้ยากมาก... ต้องอาศัยสถานศึกษาช่วยหนุน อย่างที่มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิทำ คือการพานักศึกษามาเรียนกับพ่อ ให้เขาเห็นคุณค่า และช่วยบันทึกทำรำหรือจังหวะเอาไว้ในคอมพิวเตอร์ และเราต้องไม่ปิดกั้นการสื่อสารสมัยใหม่ ต้องให้เด็กๆ ถ่ายคลิปลง TikTok ลง Facebook...”

1.3 มุมมองของผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีพื้นบ้านสถาบันอุดมศึกษา (นายรักบรรชา พิมพ์ระจันทร์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 มีนาคม 2569) ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ทางรอดของกลองยาวในยุคปัจจุบันคือการยกระดับสู่ “การแสดงเชิงสร้างสรรค์” บนเวทีประกวดและงานจ้างเชิงพาณิชย์ รวมถึงการทำหน้าที่ของสถาบันการศึกษาในการแปลงภูมิปัญญาสู่สาธารณะให้เป็นคลังความรู้ที่เป็นระบบวิทยาศาสตร์ และใช้สื่อสังคมออนไลน์สร้างค่านิยมความภาคภูมิใจแก่เยาวชน ดังข้อความ ที่ว่า : “ปัจจุบันกลองยาวไม่ได้ถูกจำกัดอยู่แค่ในชุมชนแต่ตามงานบุญประเพณี (ฮีตสิบสอง) เท่านั้น แต่ได้กลายเป็น 'การแสดงเชิงสร้างสรรค์' ที่ต้องมีความเป็นระเบียบ สวยงาม และใช้เทคนิคที่สูงขึ้น... สถาบันการศึกษาต้องทำหน้าที่เป็นคลังความรู้ เรามีการจัดเก็บข้อมูลปราชญ์ชาวบ้านและบันทึกวิธีการเล่นอย่างเป็นวิทยาศาสตร์... ต้องทำให้ศิลปะกินได้ วงกลองยาวต้องปรับรูปแบบการแสดงให้ดูทันสมัยมีความบันเทิง และสามารถรับงานจ้างเพื่อสร้างรายได้...”

1.4 มุมมองของผู้ปฏิบัติงานระดับหัวหน้างานศิลปวัฒนธรรม (นายธงชัย อุปแก้ว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มีนาคม 2569) ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า วงกลองยาวในสถาบันอุดมศึกษาต้องเผชิญกับเงื่อนไขเชิงบริหารจัดการ ทั้งปัญหาการขาดช่วงของนักศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษา ข้อจำกัดด้านระเบียบงบประมาณทางราชการที่ยืดหยุ่นต่อลักษณะงานศิลปะ และ

ปัญหาฐานข้อมูลที่กระจุกกระจาย ทางออกจึงเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับปราชญ์ และการจัดทำคู่มือสื่อการสอนดิจิทัล ดังข้อความที่ว่า : “ปัจจุบันกลองยาวอีสานในมุมมองของคนทั่วไปอาจดูเหมือนกิจกรรมนันทนาการ แต่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ เรามองว่านี่คือ ‘มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม’ ที่ต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบ... เมื่อนักศึกษาที่เป็นแกนหลักของวงเรียนจบไป เรามักประสบปัญหาการขาดช่วงของผู้เล่นที่มีฝีมือ... ระเบียบการเบิกจ่ายของภาครัฐอาจไม่เอื้ออำนวยต่อลักษณะเฉพาะของงานศิลปะ... งานศิลปวัฒนธรรมกำลังเร่งรัดทำให้ระเบียบการเบิกจ่าย เพื่อรับรองการออกรับงานจ้างให้ถูกต้องตามระเบียบ... และจัดทำฐานข้อมูลสื่อการสอนดิจิทัล...”

1.5 มุมมองของนักศึกษาสมาชิกวงกลองยาว “ศิลปินประหลาด” ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า นักศึกษามีพลังขับเคลื่อนสูงและมองกลองยาวเป็นความท้าทายร่วมสมัย แต่ประสบปัญหาความต่อเนื่องเมื่อรุ่นพี่เรียนจบ ข้อจำกัดด้านทักษะจนเกิดอาการบาดเจ็บทางร่างกายจากการส่ายและตีกลองผิดวิธี อุปกรณ์ชำรุดง่าย รวมถึงต้องการการสนับสนุนงบประมาณและพื้นที่แสดงออกอย่างยั่งยืน ดังข้อความ (นักศึกษาสมาชิกวงกลองยาว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 มีนาคม 2569) ที่ว่า: “สำหรับพวกผม กลองยาวคือหัวใจของความสนุกในงานอีสานครับ... แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือเราต้องสู้กับเสียงเพลงจากรถแห... เมื่อพี่ๆ ปี 4 เรียนจบไป คนเก่งๆ ก็หายไป กว่าจะฝึกน้องใหม่... ต้องใช้เวลานานมาก... การส่ายกลองยาวนานๆ และการใช้มือตีกระทบหน้ากลองเป็นชั่วโมงทำให้บาดเจ็บได้บ่อยครั้ง หากไม่ได้ฝึกเทคนิคที่ถูกต้อง... การที่งานศิลปวัฒนธรรมให้พื้นที่พวกผมได้แสดง... ทำให้พวกผมรู้สึกว่าการทำอยู่มีคุณค่า... มันมีความ ‘เท’ ในแบบวัฒนธรรมที่เราต้องรักษาไว้ครับ”

1.6 มุมมองของผู้บริหารระดับนโยบาย (ผศ.ดร.ฉัตรณรงค์ศักดิ์ สุธรรมดี รองอธิการบดี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 พฤษภาคม 2569) ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า นโยบายจากผู้บริหารเป็นปัจจัยชี้ขาด โดยมหาวิทยาลัยวางเป้าหมายดันวงกลองยาวเป็น Soft Power ของจังหวัด ผ่านการสร้างค่ายอบรม เวทีประชันทักษะ และการแปลงผลสัมฤทธิ์เป็นคู่มืออ้างอิงวิทยาศาสตร์ (Final Report / R2R) ดังข้อความที่ว่า: “...กระแสผมได้รับมอบหมายจากท่านอธิการบดีให้กำกับดูแลการ ‘วงกลองยาวศิลปินประหลาด’... เพื่อผลักดันให้เป็น Soft Power ของจังหวัดชัยภูมิ... ปัญหาหลักคือความเสี่ยงที่องค์ความรู้ดั้งเดิมจะหายไปหากไม่มีการจัดเก็บข้อมูลอย่างจริงจัง... ปัจจัยสำคัญที่สุดคือการสร้าง ‘ค่ายอบรมปฏิบัติการ’ เพื่อบ่มเพาะทักษะ... จัดให้มี ‘เวทีประชันทักษะ’... และจัดทำ ‘รายงานสรุปผล (Final Report)’ และคู่มืออ้างอิงจากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน... เป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะทำให้กลองยาวอีสานดำรงอยู่ได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์”

จากการวิเคราะห์ข้อมูล สรุปประเด็นปัญหา 6 ด้านหลัก จากการสังเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ด้านบุคลากรและผู้สืบทอด: ปราชญ์ชาวบ้านลดลง เยาวชนขาดความอดทน และนักศึกษาขาดช่วงเมื่อเรียนจบ
2. ด้านระบอบองค์ความรู้: ข้อมูลกระจุกกระจาย ขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและวิทยาศาสตร์
3. ด้านเครื่องดนตรีและอุปกรณ์: ไม้ซุงและหนังวัวแท้หายาก ค่าซ่อมบำรุงสูง หาช่างฝีมือยาก
4. ด้านการแข่งขันทางวัฒนธรรม: เสียพื้นที่ให้แก่รถแห่ดนตรีสดที่มีระบบเสียงดิจิทัล
5. ด้านงบประมาณและระเบียบ: ข้อบังคับเบิกจ่ายทางราชการไม่เอื้อต่อลักษณะเฉพาะของงานศิลปะ
6. ด้านสุขภาพผู้แสดง: อาการบาดเจ็บกล้ามเนื้อและมือจากการเล่นผิดวิธีและขดถลอกของร่างกาย

2. แนวทางในการฟื้นฟู รูปแบบการแสดงและการพัฒนาของกลองยาวของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ จากการสังเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึกปราชญ์ชาวบ้าน (นายพิบูลย์ จันทอดสา, นางนิดา กิจจินดา โอภาส, นายรักบรรชา พิมพ์จันทร์) ร่วมกับการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) บุคลากรและนักศึกษาวงกลองยาว “ศิลปินประหลาด” ผู้วิจัยได้สรุปและจัดทำแนวทางฟื้นฟูพัฒนาออกเป็น 5 หมวดหมู่หลัก ดังนี้

2.1 เครื่องดนตรีและอุปกรณ์ในวงกลองยาวอีสาน ข้อมูลจากนายพิบูลย์ จันทอดสา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มีนาคม 2569) และการลงพื้นที่จัดเก็บภูมิปัญญาเชิงช่าง)

กลองยาว : กลองหน้าเดียว ตัวกลองทำจากไม้ซุง (น้ำหนักเบา เสียงดังกังวาน) หน้ากลองึงด้วยหนังวัวและตึงด้วยเชือกไนลอน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10-11 นิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตร

วัสดุวงหน้ากลอง (จำกลอง) : จากเดิมที่ใช้อาหารดั้งเดิมอย่างข้าวเหนียวสุกบดคลุกไข่เฝ้าซึ่งบูดและแห้งง่าย ประชาชนชาวบ้านร่วมกับผู้วิจัยได้พัฒนามาใช้"กล้วยอบน้ำผึ้งบดละเอียด" แทน ซึ่งเก็บได้นานกว่า ไม่บูดเน่า และให้เสียงกังวาน เทียบเท่าเดิม

กลองรำมะนา (กลองตุ้ม) : กลองขนาดใหญ่หน้าเดียว (ผ่าศูนย์กลาง 19-20 นิ้ว) หุ้มหนังวัว/ควาย ตีด้วยมือ หรือไม้ฉมวก สะพายดี

เครื่องประกอบจังหวะ : ฉาบใหญ่ (ผ่าศูนย์กลาง 8-12 นิ้ว) ตีขัดจังหวะ และฆ้องทองเหลือง/เหล็ก (ผ่าศูนย์กลาง 8-10 นิ้ว) ตีกำกับจังหวะ

2.2 เทคนิคและการเทียบเสียง ข้อมูลจากนายรักบรรชา พิมพ์ระจันทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 มีนาคม 2569) และทดลองปฏิบัติการร่วมกับนักศึกษา

การเทียบเสียงมาตรฐาน : ปรับเปลี่ยนจากการตั้งเสียงตามความชำนาญแบบดั้งเดิม (เช่น เสียง เป้ง เป็ด เป้ง ตุ่ม) มาเป็นการใช้"เครื่องจูนเนอร์ (Tuner)" วัดระดับเสียงให้อยู่ในคีย์มาตรฐาน Dm หรือ Cm# เพื่อให้สามารถบรรเลงผสมผสานกับเครื่องดนตรีสากลและคีย์บอร์ดได้แม่นยำ

เทคนิคการตีกลองยาว (3 เสียงหลัก) : เสียงเป้ง (ตีแบบหน้ากลองไม่กางมือ), เสียงเป็ด (ตีเปิดหน้ากลอง มือซ้ายประคบเล็กน้อย) และเสียงโจ๊ะ (ตีปิดหน้ากลอง กางนิ้วมือขวาออก)

เทคนิคเครื่องประกอบ : กลองรำมะนา (เสียงตุ้ม, ตึง, ปะ) และฉาบ (เสียงผ่าง, แฉ่, ก๊ับ)

2.3 ขนบธรรมเนียมและการแต่งกาย ข้อมูลจาก นางนิตา กิจจินดาโอภาส (การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มีนาคม 2569); นายพิบูลย์ จันทอดสา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มีนาคม 2569); นายรักบรรชา พิมพ์ระจันทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 มีนาคม 2569) และนายธงชัยอุปแก้ว (การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มีนาคม 2569)

พิธีไหว้ครู : กำหนดให้มีพิธีไหว้ครูก่อนแสดงทุกครั้ง จัดชั้น 5 ประกอบด้วย แป้ง, เงินคาย 24 บาท, ดอกไม้ 5 คู่, เทียน 5 คู่, เหล้าขาว 2 ขวด, หวี, บุหรี่, น้ำเปล่า และธูป 9 ดอก เพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคี

การแต่งกาย : ผู้บรรเลงสวมเสื้อหม้อห้อม โปกศรีษะและคาดเอวด้วยผ้าขาวม้า สวมสร้อยสั้นเพื่อความสะดวกในการเคลื่อนไหว

2.4 รูปแบบและจังหวะการแปรแถวการแสดง (จังหวะดั้งเดิม 11 จังหวะ) (นางนิตา กิจจินดาโอภาส, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มีนาคม 2569)

ผู้วิจัยถอดรหัสเสียงเป็นสัญลักษณ์สากล (ป = เป้ง, จ = โจ๊ะ, ต = ตุ่ม, ผ = ผ่าง, ม = ม่วง) ควบคุมการแปรขบวน 11 จังหวะ ได้แก่ จังหวะที่ 1 ตีรัวโค้งคำนับ, จังหวะที่ 2 ก้าวเท้าหมุนแถว, จังหวะที่ 3-10 ย่ำเท้า ตีตเท้า ก้มตัว แปรขบวนเชื่อมโน้ต, และจังหวะที่ 11 นั่งลงเป็นวงกลมบรรเลงท่อนหน้ากลองออกนอกวง

2.5 การพัฒนาและสร้างสรรค์รูปแบบการแสดง "จังหวะกลองโบราณ" ข้อมูลจากนางนิตา กิจจินดาโอภาส (การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 มีนาคม 2569); นายพิบูลย์ จันทอดสา (การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มีนาคม 2569); นายรักบรรชา พิมพ์ระจันทร์ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 มีนาคม 2569) และ นักศึกษาสมาชิวงกลองยาว (การสื่อสารส่วนบุคคล, 22 มีนาคม 2569)

เพลงเปิดวงประยุกต์ : ประยุกต์ลาย นิวสุดแสนแน และ ลายหมากกับแก๊บลำเพลิน นำพินและคีย์บอร์ดเข้ามาสอดประสานในอัตราจังหวะ 2/4 และ 4/4 การนำเสนอผลงานนวัตกรรมควรเพิ่มเติมรายละเอียดการได้มาของนวัตกรรม ขั้นตอนการพัฒนา ผู้ร่วมพัฒนา จำนวนครั้งและระยะเวลาทดลอง เกณฑ์เปรียบเทียบก่อน-หลังหรือเกณฑ์ประเมิน ผลที่สังเกตได้ และหลักฐานประกอบ เช่น ภาพถ่าย บันทึกการทดลอง ตารางผลการประเมิน หรือคำสะท้อนของผู้ใช้ ตามข้อมูลที่ผู้วิจัยมีจริง

ขบวนแปรแถวโบราณ : เพิ่ม "ท่าไหว้ครูกลองยาว" แบ่งขบวนเดินหน้า-ถอยหลัง หมุนทวนเข็มนาฬิกา 4 ทิศ และสลับช่วงโชว์ฉาบใหญ่กับกลองรำมะนาอย่างเป็นระบบ

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. สภาพปัจจุบัน ปัญหา และปัจจัย : กลองยาวต้องปรับตัวสู่การแสดงบนเวทีเชิงสร้างสรรค์ ปัญหาหลักคือการถูกทดแทนพื้นที่ ขาดแคลนเยาวชนสืบทอด ปรารถนาลดจำนวน วัสดุธรรมชาติราคาสูง และข้อจำกัดทางระเบียบงบประมาณ ส่วนปัจจัยสนับสนุนคือการมีมหาวิทยาลัยเป็นคลังความรู้ การหนุนเสริมจากผู้บริหาร การใช้ TikTok/Facebook สร้างค่านิยมใหม่ และแนวคิดศิลปะกินได้

2. แนวทางการฟื้นฟูและพัฒนา : เกิดนวัตกรรมจากกลองกล้วยน้ำมั่ง การใช้Tuner ตั้งเสียงคีย์ Dm/Cm# การใช้สัญลักษณ์โน้ตจังหวะเชื่อม (ปี, จ, ต, ผ, ม) การรักษารูปแบบพิธีไหว้ครู และการสร้างสรรค์เพลงเปิดวงประยุกต์ร่วมกับขบวนแปรแถวสี่ทิศ

การอภิปรายผล

จากการศึกษาแนวทางการฟื้นฟูและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน (กลองยาว) ของงานศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ พบว่าวงกลองยาว “ศิลป์ประหลาด” จำเป็นต้องปรับตัวจากการบรรเลงในงานประเพณีดั้งเดิมไปสู่การแสดงเชิงสร้างสรรค์บนเวที (Stage Performance) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม (Cultural Adaptation) และแนวคิดความสร้างสรรค์ของเทเลอร์ (Taylor) ที่เน้นการปรับปรุงดัดแปลงผลงานเดิมเพื่อตอบสนองบริบทสังคมร่วมสมัย โดยผลการวิจัยที่พบว่ากระแสความนิยมของ “รถแห่” และการขาดแคลนผู้สืบทอดเป็นอุปสรรคสำคัญ นั้น

มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของคมกริช การินทร์ (2562) นอกจากนี้ บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาในการยกระดับองค์ความรู้จากระบบชุมชนสู่การจับเก็บแบบวิทยาศาสตร์และการสร้างนวัตกรรมภูมิปัญญา เช่น การพัฒนาวัสดุวงหน้ากลองด้วยกล้วยน้ำมั่งและการใช้เครื่องตั้งเสียงสากล (Tuner) ในคีย์ Dm/Cm# ถือเป็นการประยุกต์ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ร่วมกับการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ซึ่งตรงกับข้อเสนอแนะของสยาม จวงประโคน และ วีรยุทธ สีคุณหลัว (2563) รวมถึง สุรพล สีระสา และคณะ (2564) ที่ระบุว่าสถาบันอุดมศึกษาต้องเป็นกลไกหลักในการบริหารเชิงกลยุทธ์เพื่อขับเคลื่อนดนตรีพื้นบ้าน อันเป็นการเปลี่ยนผ่านมรดกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไปสู่ “ศิลปะกินได้” และขับเคลื่อนนโยบาย Soft Power ทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษารูปแบบโมเดลธุรกิจเชิงพาณิชย์และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy): วิจัยพัฒนาแพ็คเกจการแสดงและการตลาดดิจิทัลเพื่อขับเคลื่อน “ศิลปะกินได้”

2. การพัฒนาสื่อเทคโนโลยีดิจิทัลและ AI เพื่อการเรียนรู้: พัฒนาแอปพลิเคชัน Interactive หรือ AI ตรวจจับจังหวะเพื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3. การศึกษาเปรียบเทียบและสร้างเครือข่ายกลองยาวในภูมิภาคอีสาน: ขยายการศึกษาเปรียบเทียบอัตลักษณ์กลองยาวลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำโขง ยกระดับสู่เวทีสากล

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ จันทร์ทอง. (2563). การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประกอบแบบฝึกทักษะ เรื่องการบรรเลวงกลองยาวอีสานของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. <http://fulltext.rmu.ac.th/>
- กรรณิการ์ ประทุมชาติ. (2555). กลองยาว การอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. <http://202.28.34.124/dspace/>
- คมกริช การินทร์. (2562). การพัฒนารูปแบบการแสดงของวงกลองยาวในจังหวัดมหาสารคาม. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 10(1), 253-272. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/humubu/>
- จักรี อบมา. (2560). กระบวนการสร้างสรรค์ดนตรีพื้นบ้าน. วารสารคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 9(1), 45-58. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fineartssku/>

- จเด็จ อาคนะ. (2534). *กลองเสียงที่เข้าร่วมแข่งขันในงานบุญพระเวส* [รายงานผลการวิจัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม]. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชุมเดช เดชพิมพ์. (2531). *ดนตรีพื้นบ้านอีสาน* [เอกสารวิชาการไม่ได้ตีพิมพ์, วิทยาลัยครูมหาสารคาม]. คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูมหาสารคาม.
- ชื่นจิตต์ ปานามพิทักษ์, ปิ่นอนงค์ วงศ์ศรีชา, และ สุพรรณิ ปิ่นหอม. (2561). การพัฒนางานออนซอนกลองยาวชาววาปี ของดีพื้นบ้านจังหวัดมหาสารคาม. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 37(3), 51-62.
https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal_msu/
- ชัยวัฒน์ แก้วกุล. (2563). การวิเคราะห์องค์ประกอบการแสดงกลองยาวในบริบทสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 10(1), 101-115.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/lruresearch/>
- ธัญลักษณ์ มูลสุวรรณ. (2555). *พัฒนาการของพืชนกลองยาว อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
<http://202.28.34.124/dspace/>
- นพรัตน์ บัวพัฒน์. (2542). *กลองยาวกับประเพณีฮีตสิบสองของชาวบ้านยางภู อำเภอร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด* [วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
<http://202.28.34.124/dspace/>
- ปิยพันธ์ แสนทวีสุข. (2546). *ดนตรีพื้นบ้านอีสานและแหล่งวัฒนธรรมภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานในเขตลุ่มน้ำชี* [รายงาน ผลการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพฑูริย์ ตรีเดช. (2532). *ดนตรีพื้นบ้านอีสาน* [เอกสารวิชาการไม่ได้ตีพิมพ์, วิทยาลัยครูบุรีรัมย์]. สาขาวิชาดนตรีศึกษา วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- ปรัชญาวน อิศรานุกัณณ์. (2542). *กลองยาวของชาวอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
<http://202.28.34.124/dspace/>
- รักบรรชา พิมพ์จันทร์. (2565). *แนวทางการพัฒนารูปแบบการแสดงวงกลองยาวศิลปอีสาน* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
<http://www.reru.ac.th/>
- วรรณภา คำมุงคุณ, และ เจษฎา ทองสุข. (2565). แนวทางการอนุรักษ์กลองยาวอีสาน บ้านจุมจัง ตำบลอุ่มเม่า อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 7(1), 22-35.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jsb/>
- ศราวุธ โชติจารี. (2561). การอนุรักษ์วัฒนธรรมดนตรีพื้นบ้านอีสาน กรณีศึกษาวัดพรหมคุณาราม เมืองพินิจ มลรัฐ แอริโซนา สหรัฐอเมริกา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 37(3), 142-150.
https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal_msu/
- สุกรี เจริญสุข. (2538). *ดนตรีชาวสยาม. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- สุพรรณิ เหลือบุญชู. (2545). *การศึกษาคีตลักษณ์และการวิเคราะห์ดนตรีพื้นบ้านอีสานใต้* [รายงานผลการวิจัย, มหาวิทยาลัย มหาสารคาม]. วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมบัติ ทับทิมทอง. (2544). *สภาพการดำรงอยู่ของคณะกลองยาวอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม* [รายงานผลการวิจัย, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สันทนา ทิพวงศา. (2535). *เครื่องดนตรีในวัฒนธรรมอีสาน* [รายงานผลการวิจัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม]. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

- สยาม จวงประโคน, และ วีรยุทธ สีคุณท้าว. (2563). แนวทางการทำกลองยาวพื้นบ้านอีสานด้วยเทคนิคการประสานไม้ เพื่อทดแทนการใช้ไม้ท่อน [รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์]. คลังข้อมูลวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์. <http://rdi.bru.ac.th/>
- สุรพล สีระสา, อีรพงษ์ ทองศรี, และ ปราโมทย์ บุญคำ. (2564). แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากการแสดงวงดนตรีพื้นบ้านในสถาบันอุดมศึกษา. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 9(4), 101-118.
https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jou_ksr/
- อรทัย โพธิ์มนต์. (2547). การพัฒนาแผนบูรณาการเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา เรื่องกลองยาวบ้านหนู กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม]. คลังปัญญา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
<http://202.28.34.124/dspace/>
- อร่ามจิต ชินช่าง. (2531). ดนตรีที่ใช้ประกอบขบวนแห่การเซิ้งบั้งไฟ [เอกสารวิชาการไม่ได้ตีพิมพ์, วิทยาลัยครูมหาสารคาม]. ภาควิชาดนตรีศึกษา วิทยาลัยครูมหาสารคาม.